

Мандичев Д. В.,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

OF UKRAINE COMMERCIAL COURTS AS THE SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW

В статті досліджені поняття та види функцій господарських судів України як суб'єктів адміністративного права. Удосконалена дефініція поняття «функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права», розроблена класифікація функцій господарських судів, охарактеризовані види функцій господарських судів, визначені особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Ключові слова: господарські суди, функції, адміністративне право, суб'єкти, функціонування.

В статье исследованы понятие и виды функций хозяйственных судов Украины как субъектов административного права. Усовершенствована дефиниция понятия «функции хозяйственных судов как субъектов административного права», разработана классификация функций хозяйственных судов, охарактеризованы виды функций хозяйственных судов, определены особенности функционирования хозяйственных судов как субъектов административного права.

Ключевые слова: хозяйственные суды, функции, административное право, субъекты, функционирование.

In the article the concept of functions and types of economic courts of Ukraine as administrative law. Improved definition of the concept of “economic function as courts of administrative law”, the classification of commercial courts function, described types of commercial courts function, the features of a functioning commercial courts of administrative law.

Key words: commercial courts function, administrative law, entities functioning.

Господарські суди належать до системи судів загальної юрисдикції, тим самим складаючи елемент єдиної судової системи України. Тому основною їх функцією є відправлення правосуддя в господарському судочинстві. Однак кожний окремо взятий господарський суд є державним органом з відповідними атрибутами, що дає підстави розглядати його як суб'єкта державно-владних повноважень. Характеризуючи господарські суди в такому контексті, необхідно враховувати певну специфіку їх управлінських функцій, оскільки реалізація останніх завжди здійснюється у зв'язку з виконанням основного обов'язку судової влади – відправлення правосуддя.

З урахуванням цього виникає необхідність у проведенні комплексного дослідження поняття та особливостей функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Актуальність теми статті підтверджується тим, що в науковій літературі дослідження, присвячені функціонуванню господарських судів, як правило, проведені в аспекті процесуальних галузей права. Однак існує недостатня кількість наукових праць, в яких розглядається адміністративно-правовий аспект цієї проблеми, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу питання функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права обумовлює важливість та своєчасність статті.

Окремі аспекти питання функціонування системи господарських судів, а також функції суб'єктів державно-владних повноважень досліджували такі вчені, як М.Й. Вільгушинський, С.В. Глущенко, С.Ф. Демченко, О.Ю. Дудченко, Ю.М. Ільницька, С.О. Короєд, Р.О. Куйбіда, Л.М. Москович, І.В. Наза-

ров, М.В. Пенцов, П.Ф. Пилипчук, М.В. Тесленко, П.В. Хотенець, Я.Н. Шевченко. Однак на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню поняття та видів функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Метою статті є визначення поняття та видів функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: сформулювати поняття «функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права», розробити класифікацію функцій господарських судів, охарактеризувати види функцій господарських судів, визначити особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Господарські суди, виступаючи активними суб'єктами адміністративного права, здійснюють ряд функцій в межах повноважень, визначених Конституцією та законами України. Для визначення видів таких функцій передусім слід з'ясувати значення категорії «функція».

Термін «функція» у правовій науці входить складовою частиною у багато різних за змістом понять (наприклад, функції держави, функції державних органів, законодавча функція, функція управління, судова функція, функція здійснення влади). У кожному з них, як засвідчив аналіз, функція окреслює мету створення або існування певного об'єкта [1, с. 74]. У контексті функцій держави, уряду, окремих міністерств, суду, інших державних органів теорія держави і права визначає її як напрям, предмет

діяльності того чи іншого політико-правового інституту, зміст цієї діяльності, її забезпечення.

Під функціями держави розуміють також предмет і зміст її діяльності, що розглядаються у комплексі та зумовлюють засоби та способи цієї діяльності [2, с. 164], «головні напрями», «основні напрями», «головні сторони», «основні форми», «частини» державної діяльності, що виражають «її сутність і соціальне призначення, мету та завдання» тощо [3, с. 122]. Функції судової влади, в свою чергу, визначають як основні напрями реалізації мети, завдань та складових її діяльності, що забезпечують роль і призначення судової влади в суспільстві [4, с. 361].

Функції судової влади реалізуються в порядку здійснення конкретного виду судочинства (конституційного, цивільного, кримінального, господарського, адміністративного та в справах про адміністративні правопорушення). Тому деякі науковці окремо визначають процесуальні функції суду. Наприклад, функція сучасного цивільного судочинства визначається П.О. Поповим як врегульована нормами цивільного процесуального законодавства діяльність суду як органу державної судової влади і всіх суб'єктів цивільного судочинства, спрямована на виконання об'єктивно значущих завдань і цілей цивільного судочинства за допомогою процесуальних засобів, зазначених у законі [5, с. 150].

Між тим суди, в тому числі господарські, необхідно розглядати як органи державної влади в системі державного управління, тобто як суб'єкти владних повноважень. В Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» владна управлінська функція визначається як діяльність усіх суб'єктів владних повноважень з виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань [6].

М.Й. Вільгушинський під владними повноваженнями пропонує розуміти засновані на нормах публічного права можливості суб'єктів публічної влади (суб'єктів владних повноважень) видавати юридичні акти та вчиняти дії, спрямовані на забезпечення реалізації публічного інтересу [7, с. 12]. При цьому, на думку науковця, будь-який суб'єкт, який володіє такими повноваженнями, належить до суб'єктів публічної влади. Суди та інші органи судової системи він відносить до особливої групи суб'єктів державно-владних повноважень.

Поняття «суб'єкт владних повноважень» (суб'єкт з владними повноваженнями), на думку Ю.М. Ільницької, можна визначити як орган державної влади, орган місцевого самоврядування, що здійснюють владні, управлінські функції на основі чинного законодавства в рамках їх повноважень для забезпечення реалізації політики держави та захисту прав та інтересів людини і громадянина [8, с. 329].

Виходячи з вищезначеного, функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права визначимо як обумовлені метою здійснення правосуддя в господарському судочинстві основні напрями їх діяльності, в яких знаходять втілення владні повноваження господарських судів.

Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права доцільно об'єднати в дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку зі здійсненням правосуддя у господарському судочинстві; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку зі здійсненням судового управління (внутрішньо-організаційного або зовнішнього). Розглянемо кожну з названих груп.

Так, до першої групи належать такі функції.

1) Здійснення підготовчо-організаційних дій, що передують розгляду господарської справи. В межах реалізації цієї функції господарський суд здійснює такі конкретні управлінські дії: перевіряє факт підвідомчості справи господарському суду (ст. 12 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК України)); визначає відповідність справ за територіальною та інстанційною підсудністю; перевіряє зміст позовної заяви та поданих до неї документів, перевіряє факт сплати судового збору, а також вчиняє підготовчі дії, визначені ст. 65 ГПК України (вирішує питання про залучення до участі у справі іншого відповідача та про виключення чи заміну неналежного відповідача; викликає представників сторін (якщо сторони знаходяться у тому ж населеному пункті, що й господарський суд) для уточнення обставин справи і з'ясовує, які матеріали може бути подано додатково) [9].

2) Судове керівництво ходом розгляду та вирішення господарської справи. Цю функцію можна вважати базовою функцією всього господарського процесу. Вона виражається в тому, що суд (суддя) здійснює ведення судового процесу на всіх стадіях проходження господарської справи, завдяки чому сторони та інші учасники процесу отримують можливість на рівних умовах та з додержанням інших принципів правосуддя реалізувати своє право на судовий захист.

На думку С.О. Короеда, процесуальне керівництво включає такі повноваження суду: 1) керівництво рухом процесу, слідкування за дотриманням процесуального регламенту; 2) забезпечення порядку в судовому засіданні, виконання обов'язків перед судом; 3) сприяння сторонам у витребуванні доказів, які вони не можуть здобути самостійно, вказівка на недослідженість фактичних обставин справи та пропозиція надати докази; 4) роз'яснення учасникам процесу їхніх процесуальних прав і обов'язків, попередження про наслідки їх неналежного виконання та відмови від їх здійснення [10, с. 281].

Крім означених науковцем дій, що реалізуються в межах виконання судом (суддею) функції з процесуального керівництва, до них також слід віднести застосування заходів процесуального примусу за порушення встановленого порядку.

Як зазначає Я.М. Шевченко, функцію застосування судом заходів процесуального примусу слід визначити як встановлену нормами процесуального права і забезпечену державним примусом міру впливу на правопорушника у вигляді покладання на нього обтяжливого додаткового обов'язку або позбавлення

прав майнового чи особистого характеру, що не компенсується, здійснення окремих процесуальних дій або застосування інших заходів державного примусу за вчинення протиправних цивільних процесуальних дій (бездіяльності) [11, с. 200].

Право господарського суду застосовувати відповідні заходи процесуального впливу закріплене ст. 74 ГПК України.

3) Забезпечення однакового та правильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при розгляді господарських справ. Ця функція здійснюється Вищим господарським судом України та Верховним Судом України при перегляді судових рішень в господарських справах, проведенні аналізу та узагальненні судової практики розгляду різної категорії господарських справ. Формою її реалізації є винесення постанов, в яких містяться рекомендації щодо правильного та однакового застосування судами норм матеріального та процесуального права в подібних правовідносинах.

Відповідно до законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» № 4734 функцію щодо забезпечення єдності судової практики виконує Велика Палата Верховного Суду України, зокрема, шляхом здійснення таких повноважень: у визначених законом випадках діє як суд касаційної інстанції з метою забезпечення однакового застосування норм права касаційними судами; аналізує судову статистику та вивчає судову практику; здійснює узагальнення судової практики [12].

4) Здійснення судового контролю. На думку П.В. Хотенець, судовий контроль постає як такий аспект реалізації функції правосуддя, в межах якого суд як орган судової влади активно і цілеспрямовано впливає передбаченими процесуальним законом правовими засобами на розвиток правової ситуації у правовідносинах учасників судового процесу, а у передбачених законом випадках – також і сторонніх стосовно процесу осіб з метою приведення такої ситуації до параметрів ідеальної юридичної моделі, визначеної відповідно до норми права чи їх комплексу [13, с. 276].

Судовий контроль при здійсненні господарського судочинства виражається передусім у перегляді рішень судів першої та апеляційної інстанції судами вищих інстанцій. Крім того, судовий контроль виявляється і в межах кожного окремого провадження, коли суд (суддя) здійснює керівництво ходом судового процесу.

5) Забезпечення законності та примусового виконання рішень судів, в тому числі третейських. Ця функція реалізується в господарському судочинстві на кінцевому етапі провадження у справі. Відповідно до ст. 116 ГПК України виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Після набрання судовим рішенням законної сили наказ видається за заявою стягувачу чи прокурору, який здійснював у цій справі представництво інтересів громадянина або держави в суді, або надсилається стягувачу рекомендованим чи цінним листом [9].

Судовий наказ – це виконавчий документ, який відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» [14] є підставою для примусового виконання рішення суду. Таким чином, виконання функції щодо видачі судового наказу здійснюється з метою надання права особі, на користь якої винесене судове рішення, скористатися правовою можливістю (правом) звернутися до державної виконавчої служби або іншого органу, визначеного законом, для примусового виконання рішення господарського суду. Завдяки цій функції гарантується обов'язковість судових рішень, забезпечується їх авторитетність.

Крім того, для забезпечення обов'язковості рішення господарського суду та своєчасності його виконання ст. 121-2 ГПК України закріплене право учасників виконавчого провадження оскаржити в суді рішення, дії або бездіяльність працівника Державної виконавчої служби, які пов'язані з виконанням рішення господарського суду.

У зв'язку з тим, що господарські спори можуть вирішуватися в порядку їх розгляду у третейських судах, для забезпечення законності та обов'язковості рішень цих судів розд. XIV-1 ГПК України регламентований порядок оскарження рішень третейських судів у господарських судах та видачі виконавчих документів на їх примусове виконання у разі відповідності вимогам закону.

До функцій другої групи, зокрема тих, що виконуються у зв'язку зі здійсненням судового управління, не пов'язаного із провадженням у господарських справах, віднесемо такі.

1) Представницькі функції, пов'язані зі здійсненням головами, їх заступниками господарських судів представництва відповідних судів як органів державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 24, п. 1 ч. 1 ст. 29, п. 1 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

На думку О.Ю. Дудченка, представницька функція голови суду носить профілактичний характер, що може втілюватися способом його виступів (докладів) з інформацією щодо проблемних питань правозастосовної практики, зокрема й за рахунок виступів у засобах масової інформації [15, с. 208]. Водночас слід зазначити, що функцію представництва слід відрізнити від функції інформаційної взаємодії, незважаючи на близькість їх змісту. В основі диференціації цих функцій лежить критерій цільової спрямованості. Зокрема, під час здійснення представницької функції переслідуються мета забезпечення інтересів господарських судів, їх відстоювання у відносинах з іншим суб'єктами. Під час виконання функції взаємодії господарських судів з іншими органами державної влади, фізичними чи юридичними особами, як правило, забезпечується дотримання прав та інтересів протилежної сторони правовідносин у межах повноважень, наданих господарським судам (наприклад, надання відповідей на інформаційні запити).

2) Контрольні функції. Відповідно до ст. ст. 24, 29, 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» голова суду (його заступник) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить керівникові територіального управління Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства тощо.

При цьому слід відрізнити судовий контроль, що здійснюється під час провадження в господарських справах, та управлінський контроль, що реалізується в порядку здійснення судового внутрішньо-організаційного управління.

3) Організаційні функції. Вони виражаються у здійсненні таких дій: організації ведення в суді судової статистики, видання наказів на підставі рішень компетентних органів про призначення судді на посаду, притягнення його до відповідальності, організації підвищення кваліфікації судів тощо.

4) Забезпечувальні функції. В порядку виконання цих функцій реалізуються такі дії: забезпечення виконання рішень зборів суддів місцевого суду, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства тощо.

С.В. Глушенко, досліджуючи функції вищих спеціалізованих судів, зробила висновок, що функції інформаційно-аналітичного забезпечення дають можливість суду нижчого рівня при прийнятті рішення у конкретній справі використовувати, крім нормативних приписів, необхідний обсяг інформації аналітичного змісту (довідок, аналізів, рекомендацій тощо) для вирішення певного проблемного питання у сфері правозастосування [16, с. 44].

Отже, правова природа забезпечувальних функцій полягає в тому, що для виконання основного повноваження господарських судів, тобто здійснення правосуддя в господарському судочинстві, виникає необхідність у забезпеченні необхідним ресурсами: кадровими, інформаційним, матеріально-технічними. Тому таке забезпечення є частиною управлін-

ської функції, що реалізується в кожному суді суддями, які займають адміністративні посади.

5) Функції взаємодії, в тому числі інформаційної. Під час виконання цих функцій реалізуються такі дії: надсилання інформаційних запитів до органів державної влади та інших суб'єктів, надання відповідей на звернення громадян та інших осіб, повідомлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Державної судової адміністрації України про наявність вакантних посад суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення тощо.

6) Функції судового самоврядування. В кожному окремому господарському суді та в усій системі господарських судів утворюються органи суддівського самоврядування на підставі Конституції та законів України. Зокрема, згідно зі ст. 125 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на рівні місцевих, апеляційних господарських судів та Вищого господарського суду скликаються збори суддів, що складаються з усіх суддів відповідного суду. Можуть також проводитись спільні збори суддів в межах всіх місцевих або апеляційних господарських судів.

Отже, функції судового управління (крім здійснення судового самоврядування) від імені господарських судів безпосередньо реалізуються суддями, які займають адміністративні посади в господарських судах, тобто головами та їх заступниками. Що ж стосується адміністративних функцій, які здійснюються під час провадження у господарському судочинстві, то ці функції покладаються на всіх суддів господарських судів.

Таким чином, можемо визначити такі особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) є владним суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; 2) завжди займають рівноправні або чільні положення у відносинах з іншими суб'єктами, в тому числі органами державної влади; 3) у правовідносинах з іншими суб'єктами зберігають власну незалежність і недоторканність суддів та керуються виключно законодавством; 4) для повної реалізації свого адміністративно-правового статусу використовують спеціально створені допоміжні органи (Державна судова адміністрація, апарат судів тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине : [монографія] / М.В. Тесленко ; вступ. стаття В.Ф. Погорелко. – К. : Ін-т государства и права им. В.М. Корецкого НАН України, 2001. – 344 с.
2. Венгеров А.Б. Теория государства и права : [учебник для юридических вузов] / А.Б. Венгеров. – М. : Омега – Л, 2004. – 608 с.
3. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : [монографія] / О.В. Батанов. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецкого НАН України, 2001. – 260 с.
4. Пенцов М.В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД / М.В. Пенцов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 358–363.
5. Попов П.А. Функции современного гражданского судопроизводства : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / П.А. Попов. – М., 2005. – 186 с.
6. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів : Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.
7. Вільгушинський М.Й. До питання про сутність та зміст категорії «суб'єкт владних повноважень» / М.Й. Вільгушинський // Віче. – 2013. – № 12. – С. 10–14.
8. Ільницька Ю.М. Щодо визначення сутнісних ознак суб'єкта владних повноважень / Ю.М. Ільницька // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 327–330.
9. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

10. Короед С.О. Судове керівництво: принцип чи функція цивільного судочинства? / С.О. Короед // Держава і право. – 2008. – Вип. 56. – С. 280–284.
11. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций : [монография] / [Я.Н. Шевченко, А.А. Собчак, В.В. Луць и др.] ; отв. ред. Я.Н. Шевченко, А.А. Собчак. – К. : Наук. думка, 1998. – 261 с.
12. Про судоустрій і статус суддів : Проект закону від 30 травня 2016 року реєстр. № 4734 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259.
13. Хотенець П.В. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві / П.В. Хотенець // Право України. – 2013. – №7. – С. 274–282.
14. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 року № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
15. Дудченко О.Ю. Щодо адміністративних повноважень голови суду / О.Ю. Дудченко // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 205–212.
16. Глушенко С.В. Функції вищих спеціалізованих судів України: сутність і зміст / С.В. Глушенко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 1 (13). – С. 37–51.